

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xo‘jamatova X. M. IJTIMOIIY ONGNI SHAKLLANTIRISHDA EMOTSIONAL INTELLEKTNING O‘RNI VA AHAMIYATI //Zamonaviy fan va ta’lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – T. 2. – №. 5. – C. 390-403.
2. Rahmiddinova A. D. EMOTSIONAL INTELLEKTNING HAYOTDAGI MUVAFFAQIYAT VA PROFESSIONAL SOHADAGI AHAMIYATI //YIL TADQIQOTCHISI-2024. – 2025.
3. Bolta o‘g‘li S. B. SOTSIAL INTELLEKT SHAXS KAMOLOTINI TA’MINLASHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTI //Ta’limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 1098-1102.
4. Ulug‘bekovich Q. B. INSON KAPITALI RIVOJLANTIRISH AHAMIYATI //PEDAGOG. – 2024. – T. 7. – №. 5. – C. 576-579.
5. Ruzmetova D. K. MODERN METHODS AND APPROACHES TO TEACH ENGLISH GRAMMAR FOR EFL STUDENTS //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1. – C. 405-408.
6. Akmalxonov S. F. A. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A VIRTUAL ASSISTANCE TO ENGLISH TEACHERS //European Science Methodical Journal. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 339-344.
7. Rahmonova H. S. K., Ruzmetova D. K. THE EFFECTIVENESS OF TEACHING ENGLISH IN EDUCATIONAL MANAGEMENT FACULTY: A COMPARATIVE STUDY OF DIFFERENT APPROACHES //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 2. – C. 46-49.
8. <https://mv-vatanparvar.uz/366/>

INKLYUZIV TA’LIMNING ZAMONAVIY MENEJMENTI

Xayrullayeva Dinora

*CHDPU Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika: Surdopedagogika
1-bosqich 24/1-guruh magistranti*

Annotatsiya. Taqdim etilgan maqola inklyuziv ta’limning aniq maqsadlari va vazifalaridan kelib chiqib, uning zamonaviy boshqaruvi va ta’limda inklyuziv ta’limning tutgan o‘rni haqida bayon etadi. Maqolada inklyuziv ta’limning muhim jihatlari va har bir o‘quvchi, talaba uchun yaratuvchi teng huquqli sharoitlari va imkoniyatlari, inklyuziv ta’limga zamonaga mos yangicha yondashuvlar yoritiladi. Har bir o‘rganuvchi maqola orqali qisqa va eng muhim

ma'lumotlarni o'rganishi mumkin. Sababi ushbu maqola orqali dunyo va O'zbekiston olimlarining eng muhim izlanishlarini o'rganishlari mumkin bo'ladi.

Kalit so'zlar. *Inklyuziv ta'lim, zamonaviy menejment, kadrlar malakasi, kvalitatif yondashuv,*

Kirish

Ta'lim berish va olish bugungi kunda eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Har bir individga alohida e'tibor berish esa zamonaviy ta'limning eng muhim jihatlardan biridir. Inklyuziv ta'lim – barcha o'quvchilarga teng huquq va imkoniyatlarni yaratish, imkoniyati cheklangan bolalarga kerakli shart-sharoitlarni yaratish maqsadida amalga oshiriladigan tizimdir. Bu ta'lim modeli, ta'lim tizimidagi eng kata muammolarni bartaraf etish va inklyuziv ta'lim qamrab oluvchi o'quvchilarga sifatli ta'limni samarali usllarda berish va barcha turdagi ehtiyojlarini qamrab olish, ularning jismoniy, ma'naviy, psixologik va intellectual farqlarini inobatga olish maqsadida keng qamrovda joriy etilgan. Zamonaviy menejment bilan birgalikda inklyuziv ta'limda amalga oshiriladigan jarayonlarni sifatli va samarali tashkil etish hamda boshqarish maqsadida strategiyalar va tizimlarni ishlab chiqishga qaratiladi. Bugungi kunda inklyuziv ta'limning samarali amalga oshirilishi uchun zamonaviy menejmentning o'rne juda muhimdir. U faqatgina ta'limni boshqarishning texnikaviy tomonlarini emas, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlarni ham qamrab oladi. Bunda muhim bo'lgan asosiy omillar — o'qituvchilarning malakasi, ta'lim muassasalarining infratuzilmasi va jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan yondashuvi hisoblanadi. Barchaga ma'lumki, inklyuziv ta'lim tushunchasi yordamida biz imkoniyatlari odatdagidan tubdan farq qiluvchi jamiyat a'zolariga nisbatan nigohimiz o'zgardi. Ularning haq-huquqlariga nisbatan qo'shimcha vakolatlar yaratildi. Jamiyatda teng huquqli tizimni adolatli qiyofasi shakllantirildi. Yurtimizda bu ishlarning dalili sifatida bir nechta islohatlarni keltirishimiz mumkin. Masalan ta'limda, tibbiyotda, ijtimoiy hayotda imkoniyati cheklanganlar uchun yangi va samarali sharoitlar va yangiliklar kiritildi.

Zamonaviy menejmentning inklyuziv ta'limdagi roli

Zamonaviy menejment inklyuziv ta'limda ikki asosiy jihatni o'z ichiga oladi: boshqaruvni optimallashtirish va resurslarni samarali taqsimlash. Har bir o'quvchining ehtiyojiga moslashtirilgan o'quv jarayonini tashkil etish uchun turli metodlar va strategiyalar ishlab chiqish zarur. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilarning professional kompetensiyasini oshirishni talab qiladi.

Menejmentning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ta'lim muassasalarida:

1. Tayyorlov kurslari va seminarlar o'tkazish;

2. O‘qituvchilarning yangi pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirilishi;

3. O‘quv resurslarining muvofiqligi va moslashuvchanligini ta‘minlash zarur.

Shuningdek, ta‘limning inklyuziv modelini samarali amalga oshirishda jamoaning hamkorligi, ota-onalar va jamiyat bilan o‘zaro aloqalar ham alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy menejment bu jarayonlarda resurslarni tejash va optimallashtirishni, shuningdek, o‘quvchilarning o‘ziga xos ehtiyojlariga qarab individual yondashuvni yaratishni ta‘minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta‘limni zamonaviy menejment asosida rivojlantirish, o‘quv jarayonini yanada samarali va barqaror qilish imkonini beradi. Buning uchun ta‘lim tizimida yangi boshqaruv metodlari, innovatsion pedagogik yondashuvlar va jamiyatni inklyuziv ta‘limga tayyorlash zarur. Faqat shunda har bir o‘quvchining potensialini to‘liq ochish va ularning muvaffaqiyatli ta‘lim olishini ta‘minlash mumkin bo‘ladi.

Inklyuziv ta‘lim XXI asrda dunyodagi eng adolatli va mashhur ta‘lim tizimi sifatida keng targ‘ib etildi.[1] Ta‘lim tizimini samarali tashkil etish maqsadida ta‘lim muassasalarida inklyuziv ta‘lim bilan shug‘ullanuvchi pedagog-kadrlarni shakllantirish masalasi qo‘yildi va maxsus pedagogika kabi yo‘nalishlar yaratildi. Ushbu ta‘lim tizimi nafaqat barcha o‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga oladi, balki, ijtimoiy hayotda teng huquqli va adolatli tizimni yaratishni maqsad qilgan. Zamonaviy menejment inklyuziv ta‘limda juda muhim rol o‘ynaydi. Bunga asosiy sabab shundan iborat-ki, ta‘lim tizimi o‘zining boshqaruvi bilan rivojlanib botadi. Boshqaruv qanchalar benuqson va talablarga mos bo‘lsa ta‘lim tizimi ham xuddi shu qiyofada ko‘rinadi. Buning uchun zamonaviy boshqaruv usullarini ishga solish zarur hisoblanadi. Bu boshqaruv negizini pedagog-kadrlarning malakasini oshirish, ta‘lim muassasalarining infratuzilmasini yaratish, o‘quvchilarni kerakli sharoitlar bilan ta‘minlash va jamiyatni inklyuziv ta‘lim shart-sharoitlariga moslashtirish kabi masalalar tashkil etadi. Ushbu maqolada inklyuziv ta‘limning muhim jihatlari o‘rganiladi, tahlil qilinadi va samarali boshqaruv usullarining qo‘llanilishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada inklyuziv ta‘limni rivojlantirishda menejmentning o‘rni va zaruriy chora-tadbirlar to‘g‘risida fikr yuritiladi. Inklyuziv ta‘limni zamonaviy menejment asosida yanada samarali va barqaror qilish yo‘llari taqdim etiladi.

Adabiyotlar tahlili

O‘zbekistonda inklyuziv ta‘limning rivojlanishi bo‘yicha ham bir qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ularni izchil o‘rganish davomida bir qator masalalarga guvoh bo‘lamiz. O‘zbekiston olimlari yuqorida muhim masala sifatida e‘tirof etilgan masala yuzasidan ilmiy tadqiqotlar, izlanishlar olib borishmoqda. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining ta‘lim va pedagogika bo‘yicha ilmiy tadqiqot institutida olib borilgan izlanishlar inklyuziv ta‘limning muhim jihatlari o‘rganishga qaratilgan. Bu haqida

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi ma’sullaridan bilib oldik. Ilmiy tadqiqotchi va izlanuvchi G‘.X.Karimova tomonidan olib borilgan tadqiqotda inklyuziv ta’limning o‘ziga xos jihatlari, ahamiyatligi va o‘quvchilarga ijobiy ta’sirlari tahlil qilingan. Uning fikriga ko‘ra, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun unga mos kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish, ta’lim muassasalarining infratuzilmasini yaxshilash va jamiyatda inklyuziv ta’limga bo‘lgan ijtimoiy talabni rivojlantirish zarur deb hisoblaydi. Uning ilmiy tadqiqotlari inklyuziv ta’limning ijtimoiy va psixologik tomonlarini qamrab oladi va kelajak uchun aniq rejalarni ko‘rsatib bera oladi.[2]

Keyingi tadqiqotchi A.R.Qurbonov inklyuziv ta’limning boshqaruv metodlarini o‘rganishga qaratilgan ilmiy ishlar olib borgan.[3] Tadqiqotchi inklyuziv ta’limni tatbiq etishda zamonaviy menejment usullarini qo‘shish zarurligini ta’kidlagan. Uning ishlarida zamonaviy menejment sohasida olib borilgan islohatlar, ularni tizimli yondashuv asosida joriy etish va jamiyatda inklyuziv ta’limga bo‘lgan talabni sifatli ravishda qondirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Uning ilmiy tadqiqot ishlarida, ushbu ta’lim tizimini amalga oshirish uchun zaruriy va muhim ahamiyatga ega omil sifatida pedagog kadrlarni tayyorlash va ularni tayyorlashda inklyuziv ta’limga xos pedagogik metodlarning muhimligi haqida so‘z yuritilgan.

Yuqoridagi misollar orqali biz o‘zbek olimlarining inklyuziv ta’lim muhitiga qo‘shgan hissasini guvohi bo‘lishimiz mumkin.

Inklyuziv ta’limning zamonaviy menejmenti bilan bog‘liq ilmiy materiallarni tahlil qilish, avvalo, ta’lim tizimidagi o‘zgarishlarni, o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishni va ta’limni samarali boshqarish usullarini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu masala bo'yicha bir qator muhim tadqiqotlar va ilmiy manbalar mavjud. Birinchi navbatda, inklyuziv ta’limning asosiy maqsadlari hamda tamoyillari bo'yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Masalan, Ainscow (2005) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda, inklyuziv ta’limning samarali amalga oshishi uchun ta’lim tizimidagi barcha ishtirokchilar, xususan o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikning muhimligi belgilangan.[4] Tadqiqotda inklyuziv ta’limni amalga oshirishda menejmentning roli va samarali boshqaruv usullari haqida batafsil tahlillar keltirilgan. Bundan tashqari, inklyuziv ta’limni boshqarishga doir samarali usullar haqida bir qator ilmiy tadqiqotlarda ta’lim tizimidagi innovatsion boshqaruv usullari o‘rganilgan. Masalan, Tomlinson (2001) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda, ta’lim jarayonini shaxsiy ehtiyojlarga mos keltirishda yangi pedagogik texnologiyalar va menejment usullarini qo‘llashni zarurati ta'kidlangan. Uning fikricha, zamonaviy menejment o‘quvchilarning turli ehtiyojlarini inobatga olib, ta’limni yanada samarali tarzda amalga oshirishga yordam beradi.[5]

Shuningdek, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchilarning professional o'sishi katta ahamiyatga ega. Bunday fikr UNESCO tomonidan chiqarilgan hisobotda ham aks etgan.[6] Hisobotda o'qituvchilarning malakasini oshirish va inklyuziv ta'limni amalga oshirishdagi ahamiyati keng qamrovli tarzda tushuntirilgan. Unga ko'ra, inklyuziv ta'limda o'qituvchilar faqat bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi va o'quvchilarning ehtiyojlariga javob berishda asosiy shaxs sifatida e'tirof etiladi.

Tahlil qilingan adabiyotlarda inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta'lim boshqaruvi tizimini yangilash, jamiyatni inklyuziv qadriyatlarga asoslangan tarzda tarbiyalash va ta'lim muassasalarida kerakli infratuzilmani barpo etish zarurligi ta'kidlangan. Bir nechta ilmiy manbalarda, ayniqsa, Rouse va Florian (2012) tomonidan ta'kidlanganidek, inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslar, masalan, ta'lim muassasalarining texnik va metodik bazasini rivojlantirish, shuningdek, jamiyatning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi kabi jihatlar alohida e'tibordan o'tkaziladi.[7]

Metodologiya.

Inklyuziv ta'limning zamonaviy menejmentini o'rganish davomida tahlil qilish, kuzatish va kognitiv metodlardan foydalanilgan. Ammo, eng asosiy metod sifatida **adabiyotlar tahlili** va **kvalitativ yondashuv** ishlatilgan. Adabiyotlar tahlili orqali inklyuziv ta'lim va menejmentning hozirgi kundagi ahamiyati, muhim ahamiyatliligi, o'ziga xos jihatlari va eng dolzarb masalalari ko'rib chiqilgan.

Tadqiqotda quyidagi asosiy metodlar qo'llanilgan:

1. **Adabiyotlar tahlili:** Ilmiy maqolalar, kitoblar, hisobotlar va konferensiya materiallari tahlil qilindi.

2. **Holat tadqiqoti (Case-study):** Inklyuziv ta'limning zamonaviy boshqaruvini muvaffaqiyatli amalga oshirgan ta'lim muassasalari haqida o'rganishlar olib borildi.

3. **Intervyu:** Ta'lim muassasalarining menejment xodimlari va o'qituvchilar bilan intervyu o'tkazilib, amaliy tajribalar to'plandi.

Intervyu metodi orqali Chirchiq davlat pedagogika universitetida ta'lim olayotgan talabalar, ish faoliyatini olib borayotgan xodimlarning fikrlari bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ldik. Metod yordamida juda ko'p sonli talabalar inklyuziv ta'lim haqida o'zlarining fikrlarini bildirish imkoniga ega bo'lishdi. Bundan tashqari, metodologiyada sistematik yondashuvdan foydalanilgan bo'lib, bu yerda ta'lim tizimi, uning tarkibiy componentlari (o'qituvchilar, o'quvchilar, boshqaruv strukturalari) o'rtasidagi muloqot va tizimda yuzaga keladigan muammolar tahlil qilindi.

Natijalar (yangilangan)

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv ta’limning samarali amalga oshirilishi uchun quyidagi muhim omillarni ta’kidladi:

1. Zamonaviy menejment texnologiyalarining amalga oshirilishi: O‘zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida inklyuziv ta’limni boshqarishda zamonaviy menejment texnologiyalarining ahamiyati ta’kidlanmoqda. Boshqaruvni yangilash, resurslarni samarali taqsimlash va o‘qituvchilarning malakasini oshirish zarurligi mavjud.

2. O‘qituvchilarni tayyorlashning muhimligi: G‘. X. Karimova tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda, o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyorgarligini yaxshilash va ularga yangi pedagogik usullarni tanishtirishning ahamiyati ta’kidlangan. O‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida inklyuziv ta’limning o‘ziga xos jihatlari, metodik uslublar va maxsus asboblardan bo‘yicha treninglar o‘tishining muhimligi ta’kidlangan.

3. Infratuzilma va resurslar: Inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlash uchun ta’lim muassasalarining infratuzilmasini va moddiy-texnik resurslarini rivojlantirish talab etiladi. Bu o‘quvchilarning talablarini hisobga olib, sharoitlarni yaratish va inklyuziv ta’lim uchun muhim asboblardan foydalanishni ta’minlaydi.

4. **Jamiyatning inklyuziv ta’limga tayyorligi:** Jamiyatning inklyuziv ta’limga tayyorligi: Jamiyatning inklyuziv qadriyatlar asosida inklyuziv ta’limni amalga oshirishga tayyorligini oshirish, ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish ahamiyatlidir. O‘zbekistonning ijtimoiy taraqqiyot jarayonida jamiyatning inklyuziv ta’limga nisbatan munosabatlari va yondashuvlari asosiy ahamiyatga ega.

5. **Zamonaviy menejment usullarining ahamiyati:** Inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli boshqarish uchun innovatsion menejment usullari, masalan, individual yondashuv, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, o‘quvchilarning farqli ehtiyojlarini hisobga olish kabi usullar samarali bo‘lishi aniqlangan.

6. **O‘qituvchilarni tayyorlash:** O‘qituvchilarning inklyuziv ta’lim metodlariga tayyorligi, ularning malakalarini oshirish va pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim omil bo‘lib chiqdi. Bunday o‘qituvchilar jamiyatda inklyuziv qadriyatlarni rivojlantirishda asosiy rolni o‘ynaydi.

7. **Jamoaning hamkorligi:** Inklyuziv ta’limda jamoa a’zolarining, shu jumladan, ota-onalar, o‘quvchilar va jamiyatning inklyuziv ta’limga tayyorligi muhim. Ularning o‘zaro hamkorligi va ta’limga bo‘lgan yondashuvlarini yaxshilash orqali inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli bo‘lishi ta’minlanadi.

Xulosalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, inklyuziv ta’limning zamonaviy menejmenti ta’lim jarayonini yanada samarali qilish uchun muhimdir. Asosiy xulosa sifatida menejmentni modernizatsiya qilish, inklyuziv ta’limni samarali amalga oshirish uchun ta’lim boshqaruvining zamonaviy usullari, innovatsion yondashuvlar va tizimli boshqarish, o‘qituvchilarni malakasini oshirish, bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borish, ularga maxsus tayyorgarlik kurslari o‘tkazish, resurslarni samarali taqsimlash, ta’lim tizimida mavjud resurslar, shu jumladan moddiy-texnik, kadrlar va ma’lumotlar bazasini samarali boshqarish va taqsimlash, inklyuziv ta’limni amalga oshirishda barcha jamoa a’zolari, shu jumladan ota-onalar va jamiyatning o‘zaro hamkorligini oshirish, ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan infratuzilma va sharoitlarni yaratish, o‘quvchilar uchun maxsus resurslar va vositalarni taqdim etish inklyuziv ta’limning zamonaviy menejmentini tashkil etadi desak adashmaymiz. Har bir zamonaviy boshqaruv shakllari kelajakdagi zamonaviy ta’lim tizimi uchun muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Yo‘ldasheva Marg‘iyona Asrorxon qizi. O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA’LIMNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI. “Ta’lim siafti yangi O‘zbekiston taraqqiyotini rivojlantirishning eng muhim omili” nomli anjuman to‘plamidan, 879-bet.

[2] Karimova, G. X. *Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari va amaliy jihatlari*. Toshkent-(2017). O‘zbekiston Fanlar akademiyasi

[3] Qurbonov, A.R. *Inklyuziv ta’limning boshqaruv metodlari*. (2019) Ta’lim va pedagogika ilmiy tadqiqotlar instituti.

[4] Ainscow, M. *Developing Inclusive Education Systems*. Routledge. (2005).

[5] Tomlinson, C. A. *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. ASCD. (2001).

[6] UNESCO. *Inclusive Education: The Way of the Future*. UNESCO Publishing. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) (2017). Sayt: <https://www.unesco.org>

[7] Rouse, M., & Florian, L. *Inclusive Education: A Practical Guide to Implementation*. Sage Publications (2012).

Mavzuga doir web-saytlar:

The Inclusive Education Network (Inclusive Education)
<https://www.inclusive-education.com>

Inclusive Education Australia <https://www.inclusiveeducation.edu.au>